

Chambre des Représentants

SESSION 1969-1970.

28 JANVIER 1970.

PROJET DE LOI relatif à la responsabilité des hôteliers.

EXPoSe DES MOTIFS

MESDAMES. MESSIEURS.

Le projet de loi que nous avons l'honneur de soumettre à votre approbation est destiné à assurer la mise en œuvre de la Convention sur la responsabilité des hôteliers quant aux objets apportés par les voyageurs, signée à Paris le 17 décembre 1962.

Le projet de loi approuvant cette convention a été déposé sur le bureau des Chambres le 12 mai 1969 [Doc. *Chambre* 374 (1968-1969) n° T], et a été voté par la Chambre le 23 octobre 1969.

Le Gouvernement estime opportun de reproduire ci-après certains passages de l'exposé des motifs du projet de loi approuvant la Convention.

1. - Remarques d'ordre général.

Le Code civil s'inspirant à cet égard du droit romain, a conçu et construit d'une manière très lourde la responsabilité des hôteliers. Dans l'antiquité, les auberges étaient rares et ceux qui les tenaient avaient mauvaise réputation (Laurent, t. XXVII, n° 138).

Dès le XIXe siècle déjà, une évolution favorable aux hôteliers s'est dessinée et s'est traduite dans plusieurs législations. Par exemple, la loi belge du 22 juillet 1897, sans modifier le principe de la responsabilité l'a limitée quant à ses montants en ce qui concerne certains objets apportés par le voyageur.

En 1955, à la demande de l'Association internationale de l'Hôtellerie, l'Institut international pour l'unification du droit privé (Unidroit) a élaboré un projet de loi uniforme en la matière. Une loi britannique, s'inspirant de ce projet est entrée en vigueur le 1er janvier 1957.

Kamer van Volksvertegenwoordigers

ZITTING 1969-1970.

28 JANUARI 1970.

WETSONTWERP betreffende de aansprakelijkheid van hotelhouders,

MEMORIE VAN TOELICHTING

DAMES EN HEREN,

Het ontwerp van wet dat wij de eer hebben aan uw goedkeuring te onderwerpen, voorziet in de uitvoering van de Overeenkomst nopens de aansprakelijkheid van hotelhouders voor zaken van hun gasten, die op 17 december 1962 te Parijs ondertekend werd.

Het ontwerp van wet tot goedkeuring van de Overeenkomst werd op 12 mei 1969-bij de Kamer ingediend [*Stuk Kamer* 374 (1968-1969) n° I] en werd door de Kamer op 23 oktober 1969 aangenomen.

De Regering acht het geraten hierna bepaalde uittreksels uit de memorie van toelichting bij het ontwerp van wet tot goedkeuring van die Overeenkomst op te nemen,

1. - Algemene opmerkingen.

Het Burgerlijk Wetboek heeft, naar het voorbeeld van het Romeins recht, de aansprakelijkheid van de hotelhouders zwaar uitgebouwd. In de Oudheid waren de logementhouders schaars en zij hadden daarbij een slechte faam. (Laurent, deel XXVII, n° 138).

Sedert de XIXe eeuw voltrok zich een kentering ten voordele van de hotelhouders, wat in verscheidene wetgevingen tot uiting is gekomen. Aldus werd in de Belgische wet van 22 juli 1897 het beginsel van de aansprakelijkheid niet gewijzigd, maar werd deze laatste voor bepaalde door de reiziger meegebrachte zaken, in omvang beperkt.

In 1955 heeft het Internationaal Instituut voor de Eenmaking van het privaatrecht (Unidroit) op verzoek van de Internationale Vereniging van het hotelbedrijf, een ontwerp van eenvormige wet op dat gebied uitgewerkt. Een Britse wet op het patroon van dat ontwerp is op 1 januari 1957 van kracht geworden.

Enfin, en 1956, l'Assemblée Consultative du Conseil de l'Europe a recommandé au Comité des Ministres l'élaboration d'une Convention européenne portant une loi uniforme en la matière qui tiendrait compte et du projet d'Unidroit et de la loi britannique.

La présente Convention est l'œuvre d'un Comité d'experts qui, en exécution de la recommandation de l'Assemblée, s'est réuni à Strasbourg sous les auspices du Conseil de l'Europe.

Ce Comité a déposé le projet de Convention le 5 novembre 1959.

Depuis la signature de cet instrument international, des pourparlers ont été menés avec nos partenaires du Benelux en vue d'aboutir dans les trois pays à une mise en œuvre commune de la Convention; ils n'ont malheureusement pu aboutir, le Luxembourg préférant s'en tenir à sa législation actuelle (1).

II. - La Convention et son Annexe.

A. - La Convention.

La Convention se compose de deux parties: la Convention proprement dite et les règles contenues dans l'Annexe.

En son article 1, la Convention comporte l'engagement des Parties contractantes de conformer leur droit interne aux règles de l'Annexe.

Il résulte de la terminologie utilisée que ces dispositions ne constituent pas une loi uniforme. Non seulement les dispositions contenues dans l'annexe peuvent être modifiées quant à la forme et à la présentation mais, en outre, elles ne traduisent que les règles minima qui fixent les grands principes de la responsabilité des hôteliers à raison des objets apportés par les voyageurs. Seuls ces principes doivent se retrouver dans les législations nationales. Toutefois, en vertu de l'article 1, paragraphe 2, de la Convention, les Etats peuvent prendre des dispositions augmentant la responsabilité des hôteliers et, en vertu de l'article 2, ils ont la faculté de déroger à certaines dispositions de l'annexe. Afin de protéger le plus efficacement possible les intérêts du voyageur, le Gouvernement n'envisage pas de faire usage des facultés prévues aux lettres b, c, et d de cet article 2, comme il résulte du texte du projet de loi qui vous est soumis.

Les articles suivants de la Convention correspondent aux clauses finales généralement utilisées dans les Conventions européennes et ne nécessitent aucun commentaire particulier.

B. - L'Annexe.

Les règles contenues dans l'annexe tendent à concilier non seulement les intérêts de l'hôtelier avec ceux du voyageur, mais aussi ceux de l'hôtelier propriétaire d'un hôtel luxueux avec ceux d'un hôtelier propriétaire d'un hôtel moyen ou d'un petit hôtel.

Avant de procéder à l'analyse des articles de l'annexe, il nous paraît utile de rappeler les principes qui, en Belgique, gouvernent le dépôt d'hôtellerie. Celui-ci a fait l'objet des articles 1348, alinéa 2, 1952, 1953 et 1954 du Code civil.

(1) A ce jour, la Convention, qui est entrée en vigueur le 15 février 1967, a été ratifiée par la France, la République fédérale d'Allemagne, l'Irlande, Malte, et le Royaume-Uni de Grande-Bretagne et d'Irlande du Nord. Elle a été signée par l'Autriche, la Belgique, la Grèce, l'Italie, le Luxembourg, les Pays-Bas et la Turquie.

Ten slotte werd in 1956 door de Adviserende Vergadering van de Raad van Europa aan de Raad van Ministers aanbevolen, een Europese Overeenkomst houdende een eenvormige wet in deze materie uit te werken, waarbij rekening zou worden gehouden met het ontwerp van Unidroit en met de Britse wet.

De Overeenkomst die aan uw goedkeuring wordt onderworpen is het werk van een Comité van deskundigen, dat ter uitvoering van de aanbeveling van de Vergadering van Straatsburg is bijeen gekomen, onder de bescherming van de Raad van Europa.

Het Comité heeft het ontwerp van Overeenkomst ingediend op 5 november 1959.

Sedert de ondertekening van deze internationale akte werd met onze Benelux-partners overleg gepleegd met het oog op een eenvormige toepassing van de Overeenkomst: dit opzet werd jammer genoeg niet bereikt aangezien Luxemburg er de voorkeur aan gaf zich aan zijn huidige wetgeving te houden. (1)

II. -- De Overeenkomst en haar Bijlage.

A. - De Overeenkomst.

De Overeenkomst bestaat uit twee delen: de eigenlijke Overeenkomst en de regelen die in de Bijlage zijn neergelegd.

In artikel 1 van de Overeenkomst verbinden de Overeenkomst-sluitende Partijen zich ertoe hun nationale wetgeving in overeenstemming te brengen met de voorschriften in de Bijlage.

Uit de gebruikte bewoordingen blijkt dat die bepalingen niet als een eenvormige wet zijn bedoeld: op dit punt verschilt het door het Comité van deskundigen aangenomen stelsel van dat voorgesteld door Unidroit. Niet alleen kunnen de bepalingen van de bijlage worden gewijzigd naar vorm en inkleding, maar zij stellen slechts de minimale regels die de grondbeginselen van de aansprakelijkheid van hotelhouders voor de zaken van hun gasten vastleggen. Alleen die beginselen moeten in de nationale wetgevingen worden teruggevonden. Op grond van artikel 1, tweede paragraaf, van de Overeenkomst, kunnen de Staten echter voorzieningen treffen die de aansprakelijkheid van hotelhouders verruimen en, op grond van artikel 2, hebben zij de vrijheid van bepaalde voorschriften van de bijlage af te wijken. Ten einde de belangen van de reiziger in de hoogste mate te beschermen, overweegt de Regering niet van de haar onder de letters b, c en d, van dat artikel gelaten vrijheid gebruik te maken.

De verdere artikelen van de Overeenkomst komen overeen met de gewone slotbepalingen in de Europese Overeenkomsten en vergen geen bijzonder commentaar.

B. - Bijlage.

De voorschriften van de bijlage strekken ertoe niet alleen de belangen van de hotelhouder en van de gast in overeenstemming te brengen, maar ook die van de hotelhouder die eigenaar is van een luxueus hotel en van de hotelhouder die eigenaar is van een middelgroot of van een klein hotel.

Voordat de artikelen van de bijlagen nader worden besproken dient o.i. te worden herinnerd aan de beginselen die in België op de bewaargeving in een hotel van toepassing zijn. Het gaat hier om de artikelen 1348, tweede lid, 1952, 1953 en 1954 van het Burgerlijk Wetboek.

(1) Totnogtoe is de Overeenkomst, die in werking is getreden op 15 februari 1967, bekrachtigd door de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Ierland, Malta en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland. Zij is ondertekend door België, Griekenland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk en Turkije.

En droit belge, le dépôt d'hôtellerie est assimilé au dépôt nécessaire (v. art. 1348 et 1952) qui a pour effet d'autoriser la preuve testimoniale au-dessus de 3 000 francs, Encore convient-il d'observer qu'en raison des abus auxquels peut prêter ce régime libéral de preuve contre le dépositaire, l'article 1318 tempère la solution admise en prévoyant que le juge pourra tenir compte, dans l'appréciation des éléments acquis sous le bénéfice de la preuve testimoniale, de la qualité des personnes et des circonstances de fait.

En second lieu, la loi fait découler le dépôt d'hôtellerie du seul apport des effets du voyageur dans l'hôtel où il loge encore qu'il n'y ait pas eu remise effective. Par le seul fait de l'entrée des effets dans l'hôtellerie, l'hôtelier est responsable « comme dépositaire » (art. 1952).

La troisième particularité du dépôt d'hôtellerie, consiste en la responsabilité aggravée de l'hôtelier par rapport à celle du dépositaire ordinaire ou nécessaire.

La responsabilité de l'hôtelier dépositaire est réellement aggravée, par rapport au droit commun, même au dépôt salarié, en ce sens qu'en vertu de l'article 1953, l'hôtelier est tenu de ce qui pourrait être considéré, en droit commun, comme un cas fortuit: le fait des étrangers allant et venant dans l'hôtel. Toutefois, l'hôtelier n'est pas tenu indistinctement de tous les cas fortuits ou de force majeure: l'article 1954 l'exonère à raison « des vols faits avec force armée ou autre force majeure ».

La responsabilité de l'hôtelier, dans notre droit, peut donc être considérée comme objective, puisque le cas Fortuit qui, en droit commun, exonère le débiteur, est retenu contre l'hôtelier, mais pas objective d'une manière radicale puisque certaines causes d'exonération peuvent être invoquées.

Enfin, cette responsabilité est, sous réserve des dispositions de la loi du 22 juillet 1897, illimitée. Cette loi, limite en effet, la responsabilité de l'hôtelier à mille francs pour les espèces monnayées, les titres et valeurs de toute nature, et les objets précieux qui ne servent pas à l'usage personnel et habituel du voyageur lorsque celui-ci ne les a pas réellement déposés entre les mains de l'hôtelier.

La responsabilité de l'hôtelier demeure donc illimitée pour tous les autres objets et redevient illimitée, même en ce qui concerne les objets mentionnés à la loi de 1897, lorsqu'il y a eu dépôt réel.

Les règles de l'annexe à la Convention se bornent à déterminer la responsabilité de l'hôtelier quant aux objets apportés par le voyageur. Celle-ci, comme dans notre droit, peut être qualifiée de quasi objective.

Le système de l'annexe renverse en fait celui de notre législation actuelle, basée sur le principe de la responsabilité illimitée, comportant exceptionnellement une limitation quant au montant du dommage. Le système de l'annexe adopte le principe de la limitation, en règle, et de la responsabilité illimitée par exception seulement.

L'article 1er de l'annexe traduit divers principes,

En premier lieu, comme en droit belge, la responsabilité de l'hôtelier existe par le seul apport des objets à l'hôtel.

Le paragraphe 1er consacre le principe de la responsabilité objective, c'est-à-dire qu'elle existe même en l'absence

Naar Belgisch recht is de bewaargeving in een hotel gelijkgesteld met de bewaargeving uit noodzaak (zie de art. 1348 en 1952), met het gevolg dat het bewijs door getuigen boven 3 000 frank is toeelaten. Daar dit ruime stelsel van bewijsvoering tegen de bewaarnemer aanleiding kan geven tot misbruik, werd echter de aangenomen oplossing versoepeld door artikel 1318, volgens hetwelk de rechter bij de beoordeling van de elementen die het getuigenbewijs heeft opgeleverd, rekening kan houden met de hoedanigheid van de personen en de omstandigheden van het feit.

In de tweede plaats ontstaat, volgens de wet, de rechtsbetrekking van de bewaargeving in een hotel uit het enkel medebrengen van de goederen van de reiziger in het hotel waarin hij zijn inrek neemt, zelfs als een werkelijke overhandiging niet heeft plaatsgehad. Door het enkele feit van het binnenkomen van goederen in het hotelbedrijf is de hotelhouder aansprakelijk « als bewaarnemer » (art. 1952).

De derde bijzonderheid van de bewaargeving in een hotel bestaat hierin dat de aansprakelijkheid van de hotelhouder ruimer is dan die bij de gewone bewaargeving of uit noodzaak,

De aansprakelijkheid van de hotelhouder-bewaarnemer is in werkelijkheid ruimer, op het vlak van het gemene recht, zelfs dan die ter zake van de bewaarneming tegen vergoeding, in die zin dat de hotelhouder op grond van artikel 1953 moet instaan voor wat men in het gemene recht kan beschouwen als een toeval: het feit dat vreemdelingen in het hotel komen en gaan. De hotelhouder moet echter niet voor ieder toeval of voor iedere overmacht instaan: artikel 1954 ontslaat hem van aansprakelijkheid voor e d e f - stallen die gewapenderhand of op andere gewelddadige wijze zijn gepleegd ».

In ons recht kan dus de aansprakelijkheid van de hotelhouder als een objectieve worden beschouwd, aangezien het toeval, dat in het gemene recht de schuldenaar vrijstelt, tegen de hotelhouder wordt aangehouden, doch niet objectief op radicale wijze, aangezien bepaalde gronden van vrijstelling kunnen worden ingebracht.

Ten slotte is die aansprakelijkheid - behoudens de bepalingen van de wet van 22 juli 1897 - onbeperkt. Die wet beperkt inderdaad de aansprakelijkheid van de hotelhouder tot duizend frank voor de muntspieën, de effecten en waarden van alle aard en de kostbare voorwerpen die niet dienen voor het persoonlijk en gewoon gebruik van de reiziger, wanneer hij die niet werkelijk in handen van de hotelhouder ter bewaring heeft gegeven.

De aansprakelijkheid van de hotelhouder blijft dus onbeperkt voor alle andere voorwerpen en wordt bij werkelijke bewaargeving opnieuw onbeperkt, zelfs voor de in de wet van 1897 genoemde voorwerpen.

De voorzieningen van de bijlage bij de Overeenkomst stellen alleen de aansprakelijkheid van de hotelhouder vast voor de zaken die de gast meebrengt. Net zoals in ons recht kan die aansprakelijkheid worden gekenmerkt als een quasi-objectieve.

Het stelsel van de bijlage is in feite een omkering van onze huidige wetgeving waarin wordt uitgegaan van de onbeperkte aansprakelijkheid, met als uitzondering een beperking ten aanzien van het bedrag van de schadevergoeding. Het stelsel van de bijlage gaat uit van de beperking als regel en van de onbeperkte aansprakelijkheid als uitzondering.

In artikel van de bijlage zijn verschillende beginselen neergelegd.

In de eerste plaats, zoals naar Belgisch recht, ontstaat de aansprakelijkheid van de hotelhouder door het enkel meebrengen van de zaken in het hotel.

De eerste paragraaf stelt het beginsel van de objectieve aansprakelijkheid, dit wil zeggen dat zij bestaat zelfs in

de faute, mais cette responsabilité, n'est pas, ici non plus, radicale. l'article 3, prévoyant certaines causes d'exonération.

Pour que la responsabilité de l'hôtelier soit engagée, il faut, en vertu du paragraphe 1" de l'article 1", que le voyageur descende à l'hôtel et y dispose « d'un logement ». Celui-ci peut avoir été retenu par lui-même ou par un tiers. Il résulte des mots « dispose d'un logement » d'une part, qu'il ne suffit pas qu'un voyageur soit descendu dans un hôtel et, d'autre part, qu'il n'est pas obligé d'occuper son logement pour pouvoir invoquer le bénéfice de la loi.

L'article 1" laisse à la législation ou à la jurisprudence de chaque pays la définition du terme « hôtelier »; il ne traite pas davantage des modes de preuve qui seront admis pour établir que les objets ont été apportés à l'hôtel, cette question étant également abandonnée aux droits nationaux.

En son paragraphe 2, l'article 1" précise « ratione loci » et « ratione temporis » l'étendue de la responsabilité de l'hôtelier,

Le paragraphe 3 limite la responsabilité objective de l'hôtelier à l'équivalent de 3000 francs or.

Les francs or doivent s'exprimer en monnaie nationale dans les pays respectifs. Traduit en francs belges le montant minimum de la responsabilité des hôteliers se situerait à un peu plus de 10 000 francs belges.

Toutefois, le système de la somme fixe n'est pas sans présenter de sérieux inconvénients. C'est la raison pour laquelle la Convention en son article 2, lettre a, laisse aux Etats contractants la faculté de fixer « la limite de la responsabilité de l'hôtelier à l'équivalent de 100 fois au moins le prix de location du logement par journée » (1),

L'article 2 constitue la première dérogation au principe de la responsabilité limitée énoncée à l'article 1" de l'annexe.

Le paragraphe 1" prévoit que la responsabilité est illimitée lorsque les objets ont été déposés entre les mains de l'hôtelier ou lorsqu'il a refusé le dépôt d'objets qu'il est obligé de recevoir.

D'une part, il appartiendra à la législation ou à la jurisprudence de chaque pays de déterminer dans quelles conditions la responsabilité de l'hôtelier jouera lorsque les objets auront été remis entre les mains de personnes dont il est responsable (v. article 2, lettre a du projet de loi relative à la responsabilité des hôteliers).

D'autre part, le paragraphe 2 énumère les objets que l'hôtelier est obligé d'accepter et énonce limitativement les cas de refus.

L'article 3 détermine les cas dans lesquels l'hôtelier est exonéré de sa responsabilité, telle qu'elle découle des articles 1 et 2 de l'annexe. Les mots « pour autant que » ont été insérés pour établir le fait que l'hôtelier n'est exonéré que si le dommage est dû exclusivement au voyageur, à une force majeure ou à la nature de l'objet. Ce texte ne fait donc pas obstacle à un partage de responsabilité.

Les rédacteurs de la Convention ont estimé qu'il appartenait au droit interne ou à la jurisprudence de chaque pays de préciser la notion de « force majeure ».

afwezigheid van schuld: ook hier is die aansprakelijkheid nochtans niet radicaal, aangezien artikel 3 zekere gronden van vrijstelling bepaalt.

Voor het ontstaan van de aansprakelijkheid in hoofde van de hotehouder moet, volgens de eerste paragraaf van artikel 1, de gast in het hotel aankomen en er slaapgelegenheid tot zijn beschikking hebben. Deze kan besproken worden door hemzelf of door een derde. De woorden « er een slaapgelegenheid tot zijn beschikking hebben » betekenen enerzijds dat het niet volstaat dat de reiziger in het hotel afstapt, en anderzijds, dat hij niet de tot zijne beschikking staande ruimte moet betrekken om de toepassing van de wet te kunnen invoeren.

Artikel 1 laat het aan de wet of aan de rechtspraak van ieder land over de term « hotelhouder » te omschrijven: ook wordt niets gezegd over de wijzen van bewijsvoering die worden toegelaten voor het uitwijzen en dat de zaken naar het hotel zijn gebracht; die aangelegenheid wordt eveneens aan de nationale wetgeving overgelaten.

In paragraaf 2 van artikel 1 wordt de omvang van de aansprakelijkheid van de hotelhouder « ratione loci » en « ratione temporis » nader bepaald.

De derde paragraaf beperkt de objectieve aansprakelijkheid van de hotelhouder tot de tegenwaarde van 3000 goudfranken.

Deze goudfranken moeten worden Uitgedrukt in de eigen munt van de onderscheiden landen. In Belgische franken is het minimumbedrag van de aansprakelijkheid van hotelhouders iets meer dan 10 000 Belgische frank.

Het stelsel van het vaste bedrag heeft echter ernstige bezwaren. Daarom laat de Overeenkomst in haar artikel 2, letter a, aan de overeenkomstsluitende Staten de mogelijkheid om « de aansprakelijkheid van de hotelhouder te beperken tot ten minste 100 maal de prijs per dag van de kamer » (1).

Artikel 2 is een eerste afwijking van het beginsel van de beperkte aansprakelijkheid naar artikel 1.

De eerste paragraaf stelt dat de aansprakelijkheid onbeperkt is voor zaken die in handen van de hotelhouder ter bewaring zijn gegeven of indien hij geweigerd heeft ze in bewaring te nemen zoals hij verplicht is.

Voorts moet bij de wet of door de rechtspraak van ieder land worden bepaald onder welke voorwaarden de hotelhouder aansprakelijk zal zijn wanneer de zaken in handen worden gegeven van personen waarvoor hij moet instaan [zie artikel 2, letter a, van het ontwerp van wet betreffende de aansprakelijkheid van hotelhouders, houdende wijziging en aanvulling van titel XI van Boek III van het Burgerlijk Wetboek].

In de tweede paragraaf worden de zaken genoemd die de hotelhouder verplicht is aan te nemen en wordt een beperkende opsomming van de gevallen van weigering gegeven.

Artikel 3 stelt de gevallen vast waarin de hotelhouder ontheven is van zijn aansprakelijkheid zoals deze voortvloeit uit de artikelen 1 en 2 van de bijlage. De woorden « voor zover » komen daarin voor om erop te wijzen dat de hotelhouder van zijn aansprakelijkheid alleen is ontheven wanneer de schade uitsluitend te wijten is aan de gast, overmacht of de aard van het voorwerp. Die tekst staat dus de deling van aansprakelijkheid niet in de weg.

De stellers van de Overeenkomst waren van oordeel dat het aan het eigen recht of aan de rechtspraak van ieder land moet overgelaten worden het begrip « overmacht » nader te omschrijven.

(1) Comme le prévoit l'article 1" du projet, le Gouvernement propose de faire usage de cette faculté.

(1) Zoals artikel 1 bepaalt, neemt de Regering zich voor van die mogelijkheid gebruik te maken.

L'article 41 prévoit que l'hôtelier ne pourra invoquer la limite de sa responsabilité lorsque le préjudice résulte de sa faute ou de la faute de personnes dont il est responsable. La responsabilité objective de l'hôtelier n'exclut donc pas sa responsabilité subjective en cas de faute.

En ce qui concerne «les personnes dont il (l'hôtelier) est responsable», il appartient au droit interne de chacun des pays de déterminer quelles sont ces personnes.

L'article 5 dispose que le voyageur perd le bénéfice des dispositions de la loi lorsqu'il ne signale pas à l'hôtelier, sans retard indu, le dommage qu'il a subi. Cette règle accorde une certaine protection à l'hôtelier en cas de négligence du voyageur. Mais l'hôtelier ne peut en bénéficier si sa responsabilité découle d'une faute.

Selon l'article 6, toute déclaration unilatérale de l'hôtelier tendant à exclure sa responsabilité ne produit aucun effet. Il en est de même de toute convention conclue par avance entre l'hôtelier et le voyageur. Il a été estimé inopportun de permettre à l'hôtelier de s'exonérer par avance de sa responsabilité car, fréquemment, les voyageurs étrangers ne sont pas à même de comprendre les documents que les hôteliers leur demandent de signer.

Toutefois, en vertu de l'article 2, lettre d, de la Convention, les Etats contractants ont la faculté de permettre aux hôteliers de limiter, sauf en cas de dol ou de faute équivalente au dol, leur responsabilité par arrangement spécial conclu avec le voyageur lorsque les objets ont été déposés entre ses mains ou lorsque sa responsabilité découlerait de sa faute.

L'article 7 écarte du champ d'application de la Convention la responsabilité de l'hôtelier quant aux véhicules et aux objets faisant partie de leur chargement et laissés sur place et quant aux animaux vivants.

Cette exception se justifie, en ce qui concerne les véhicules, étant donné que la limite de la responsabilité aurait dû être largement augmentée et également parce qu'il ne semblait pas opportun de soumettre les garages des hôtels à un régime juridique autre que celui de tous les autres garages.

En plus, il arrive fréquemment que les automobilistes soient assurés contre le risque le plus fréquent dans un hôtel, c'est-à-dire le vol.

Quant aux animaux vivants, ils ne sont pas considérés comme des objets au sens de la loi uniforme étant donné que la responsabilité de l'hôtelier pourrait apparaître trop lourde: on ne peut en effet exiger, en ce qui concerne une surveillance constante de la part de l'hôtelier.

Toutefois, pour mettre en relief la liberté des Etats de régler en ces matières la responsabilité des hôteliers, une disposition a été insérée à la lettre e de l'article 2 de la Convention.

III. - Le projet de loi relatif à la responsabilité des hôteliers.

Ce projet a, comme il est dit ci-dessus, pour objet d'adapter notre législation aux dispositions de l'annexe de cette Convention.

Il n'est pas inutile de souligner, que la responsabilité des hôteliers, particulièrement lourde en droit belge, leur impose des charges d'assurance importantes, qui peuvent contribuer à les placer dans une situation défavorable face à la concurrence: des hôteliers étrangers.

Artikel 41 stelt dat de hotelhouder zich niet kan beroepen op de beperking van zijn aansprakelijkheid wanneer de schade voortvloeit uit zijn schuld of uit de schuld van een persoon voor wie hij aansprakelijk is. De objectieve aansprakelijkheid van de hotelhouder sluit dus zijn subjectieve aansprakelijkheid niet uit in geval van schuld.

De «personen voor wie hij (de hotelhouder) aansprakelijk is» moeten nader worden aangewezen in het eigen recht van ieder land.

Artikel 5 schrijft voor dat de gast zich niet op de bepalingen van de wet zal kunnen beroepen indien hij niet ten spoedigste de hotelhouder van de geleden schade kennis geeft. Dit voorschrift verleent aan de hotelhouder een zekere bescherming in geval van nalatigheid van de gast. Daarvan geniet de hotelhouder echter niet als zijn aansprakelijkheid voortvloeit uit schuld.

Volgens artikel 6 is iedere eenzijdige verklaring van de hotelhouder tot uitsluiting van zijn aansprakelijkheid nietig. Hetzelfde geldt voor iedere voorafgaande overeenkomst tussen de hotelhouder en de gast. Het werd ongewenst geacht aan de hotelhouder de gelegenheid te laten zich bij voorbaat van zijn aansprakelijkheid vrij te stellen, daar de vreemde reizigers dikwijls niet in staat zijn de documenten te begrijpen die de hotelhouder hun vraagt te ondertekenen.

Nochtans kunnen de Overeenkomstsluitende Staten op grond van artikel 2, letter d, van de Overeenkomst de hotelhouder toestaan, behoudens in geval van opzet of met opzet gelijk te stellen schuld, zijn aansprakelijkheid te beperken door middel van een met zijn gast aangegane bijzondere overeenkomst, voor het geval dat de zaken in zijn handen ter bewaring worden gegeven of zijn aansprakelijkheid uit zijn schuld voortvloeit.

Artikel 7 laat buiten het toepassingsgebied van de Overeenkomst de aansprakelijkheid van de hotelhouder met betrekking tot voertuigen, de in een voertuig achtergelaten zaken en de levende dieren.

Deze uitsluiting wat de voertuigen betreft is gewettigd, aangezien de perken van de aansprakelijkheid aanzienlijk ruimer zouden worden en ook omdat het niet wenselijk gebleken is de garages van een hotel aan een andere rechtsregeling dan die voor alle andere garages te onderwerpen.

Daarenboven komt het vaak voor dat de automobilist verzekerd is tegen het risico dat het vaakst in een hotel voorkomt, te weten de diefstal.

Levende dieren worden in de zin van de eenvormige wet niet als zaken aangemerkt daar de aansprakelijkheid van de hotelhouder te zwaar kan worden: men kan immers van de hotelhouder niet verlangen dat hij voortdurend toezicht op die dieren houdt.

Om echter aan de Staten de vrijheid te laten op deze gebieden van de aansprakelijkheid regels te stellen, werd onder letter e van artikel 2 van de Overeenkomst een desbetreffende voorziening opgenomen.

III. -- Het ontwerp van wet betreffende de aansprakelijkheid van hotelhouders.

Het ontwerp heeft zoals hiervoren is gezegd, tot doel de bepalingen van de bijlage bij die Overeenkomst in onze wetgeving te verwerken.

Het is niet zonder nut te onderstrepen dat de aansprakelijkheid van de hotelhouder, die in het Belgische recht bijzonder zwaar is, hun een aanzienlijke verzekeringslast oplegt, waardoor zij ten aanzien van de buitenlandse hotelhouders in een ongunstige concurrentiepositie kunnen komen te staan.

Les droits des pays voisins, en effet, prévoient des systèmes qui généralement, conformément aux possibilités ouvertes par la convention européenne, posent une limite à la responsabilité des hôteliers, il en est ainsi des législations allemande, italienne et suisse, ainsi que du projet de loi français adopté par l'Assemblée Nationale.

•
• •

Il a été tenu compte, dans la rédaction du texte néerlandais, de la terminologie du Code civil. Le projet de loi néerlandais en la matière n'a pas été perdu de vue.

L'article 1er du projet de loi reprend l'article 1er de l'annexe moyennant quelques aménagements.

Au premier alinéa, il est prévu, ainsi qu'il l'était dans l'article 1952 du Code civil, que les hôteliers sont responsables comme «dépositaires». Le maintien de cette précision a été jugé utile afin de lever toute équivoque sur la nature du contrat qui lie l'hôtelier et le voyageur en raison des objets apportés par ce dernier. Ce même alinéa dispose, comme l'article 1952 du Code civil, que ce dépôt est un dépôt nécessaire lequel autorise la preuve testimoniale au-dessus de trois mille francs (v. art. 1348 et 1350 du Code civil).

A l'article premier, b et c, ainsi qu'à l'article 2, a et c, il a été jugé préférable de substituer à l'expression «personne dont il (l'hôtelier) est responsable», les mots «personne lui prêtant ses services». La première expression est équivoque si l'on entend par là viser les personnes que l'actuel article 1953 désigne comme «préposés et domestiques de l'hôtelier». En effet, la responsabilité contractuelle de l'hôtelier ne se limite pas seulement au comportement de cette catégorie de personnes, mais s'étend «aux étrangers allant en venant dans l'hôtellerie» suivant les termes de l'actuel article 1953 du Code civil. D'autre part, l'expression «préposés et domestiques» est trop restrictive: celle de «personnes lui prêtant ses services» permet d'atteindre toutes les personnes auxquelles l'hôtelier fait appel dans l'exécution de ses obligations contractuelles, que ces personnes soient ou non liées envers lui en vertu d'un contrat de louage de service (membres de sa famille, stagiaires occasionnels, membres du personnel).

Le projet de loi n'apporte pas de changement au principe qui gouverne actuellement la responsabilité de l'hôtelier. L'hôtelier reste responsable de «toute détérioration, destruction ou soustraction des objets apportés à l'hôtel par le voyageur», quel que soit l'auteur du dommage à l'exception des seuls cas énumérés à l'article 3. Les dispositions nouvelles ne tendent à modifier le droit que sur l'étendue de la réparation, la faute prouvée de l'hôtelier lui-même ou «celle des personnes lui prêtant leurs services» (art. 2, c, du projet), entraînant une dérogation au principe de la limitation de responsabilité inscrite dans l'article 1er, dernier alinéa.

Quant à la notion même d'hôtelier, elle n'a pas été définie. Il a été estimé préférable de ne pas restreindre la portée de la jurisprudence qui a cerné cette notion. Le mot «aubergiste» a été abandonné dans un souci de simplification étant donné qu'il peut être considéré comme synonyme du mot «hôtelier».

Il y a lieu de constater, au dernier alinéa de cet article, que le montant de la responsabilité n'a pas été limité à une somme fixe correspondant à 3 000 francs or comme Je prévoit l'article 1er, paragraphe 3 de l'annexe. Conformément à la faculté qui lui est reconnue par l'article 2, lettre a, de

Het recht in de buurlanden bepaalt immers stelsels die, over het algemeen overeenkomstig de mogelijkheden die door de Europese overeenkomst worden geboden, perken stellen aan de aansprakelijkheid van de hotelhouders. Dat is het geval in de Duitse, Italiaanse en Zwitserse wetgeving, evenals in een Frans wetsontwerp dat door de Assemblée Nationale is aangenomen.

•
• •

In de Nederlandse tekst werd rekening gehouden met de terminologie van het Burgerlijk Wetboek en het ontwerp van wet ter zake in Nederland werd niet uit het oog verloren.

Artikel 1 van het wetsontwerp herhaalt artikel 1 van de bijlage, met enkele aanpassingen.

Het eerste lid stelt, zoals dit het geval was in artikel 1952 van het Burgerlijk Wetboek, dat de hotelhouder aansprakelijk is als «bewaarnemer». Het handhaven van deze verduidelijking werd nuttig geacht om alle twijfel uit te sluiten omtrent de aard van het contract dat de hotelhouder en gast verbindt uit hoofde van zaken die laatstgenoemde medebrengt. Hetzelfde lid stelt verder, zoals artikel 1952 van het Burgerlijk Wetboek, dat de bewaargeving wordt beschouwd als een bewaargeving uit noodzaak, wat inhoudt dat boven drieduizend frank het bewijs door getuigen toegelaten is (zie art. 1318 en 1350 van het Burgerlijk Wetboek).

In artikel 1, b en c, en in artikel 2, a en c, leek het beter de uitdrukking «persoon voor wie hij (de hotelhouder) aansprakelijk is» te vervangen door de woorden «persoon die hem zijn diensten verleent». De eerste uitdrukking is dubbelzinnig als alleen bedoeld worden de personen die het huidige artikel 1953 als «dienstboden en aangestelden van het hotel» aanmerkt. De contractuele aansprakelijkheid van de hotelhouder is immers niet tot de gedragingen van die categorie van personen beperkt, maar geldt ook voor de «vreemde personen die in het hotel gaan en komen», overeenkomstig het huidige artikel 1953 van het Burgerlijk Wetboek. De uitdrukking «dienstboden en aangestelden» is echter niet ruim genoeg; met de woorden «persoon die hem zijn diensten verleent» is het mogelijk alle personen te treffen die de hotelhouder bij de uitvoering van zijn contractuele verplichtingen betreft, ongeacht of er tussen hem en die personen een arbeidsovereenkomst bestaat [familieleden, gelegenhedsstagiairs, leden van zijn personeel].

Het ontwerp van wet wijzigt het beginsel niet dat thans ter zake van de aansprakelijkheid van de hotelhouder geldt. De hotelhouder blijft aansprakelijk voor elke «beschadiging, vernieling of ontvreemding van zaken welke een gast naar het hotel meebrengt», onverschillig wie de schade veroorzaakt, met uitzondering alleen van de in artikel 3 genoemde gevallen. De nieuwe bepalingen beogen enkel een wijziging van het bestaand recht wat de omvang van de vergoeding betreft: als de schuld van de hotelhouder zelf of van «personen die hem hun diensten verlenen» (artikel 2, c, van het ontwerp) bewezen is, wordt afgeweken van het beginsel van de beperkte aansprakelijkheid dat neergelegd is in artikel 1, laatste lid.

Het begrip zelf van de hotelhouder werd niet nader omschreven. Het leek beter de betekenis die de rechtspraak aan dit begrip heeft, gegeven, niet te beperken. Het woord «logementhouder» werd met het oog op de vereenvoudiging weggelaten aangezien het als synoniem met het woord «hotelhouder» kan worden beschouwd.

U zult opmerken dat in het laatste lid van dit artikel de omvang van de aansprakelijkheid niet is beperkt tot een vast bedrag overeenkomende met 3 000 goudfranken zoals bepaald bij artikel 1, derde paragraaf, van de bijlage. Gebruikmakend van de vrijheid die haar bij artikel 2 letter a,

la Convention, le Gouvernement a préféré fixer la limite de la responsabilité de l'hôtelier à l'équivalent de 100 fois le prix de location du logement par journée.

Ce système a été choisi parce qu'il est beaucoup plus nuancé que celui de la somme fixe, en permettant de tenir compte des différentes catégories d'hôtel; en effet, l'hôtelier propriétaire d'un hôtel modeste sera tenu pour un montant moins élevé que celui d'un hôtel luxueux. Il semble également mieux adapté à la réalité au point de vue des clients qui pourraient prétendre à une indemnité qui, bien souvent, correspondra plus exactement à la valeur de leurs effets. Enfin, il évite des réajustements de la législation en cas de dévaluation de la monnaie.

L'article 1er du présent projet de loi précise que cette responsabilité est limitée, par sinistre, à 100 fois le prix de location du logement par journée. Cette formulation appelle deux remarques,

Tout d'abord, l'emploi des mots «par sinistre» implique que si au cours d'un même séjour dans un hôtel un voyageur est victime de plusieurs événements, qui ont entraîné la perte ou la détérioration de ses objets, le montant de la limite de la responsabilité de l'hôtelier sera calculé en tenant compte du nombre de ces événements.

En second lieu, le critère retenu est celui du prix du logement, indépendamment du nombre de voyageurs qui occupent le logement.

Pour l'application de l'article 1er, sera pris en considération le prix du logement publié par l'hôtelier conformément aux réglementations particulières sur le prix et sur le statut de l'hôtellerie [v. art. 1 à 7 de l'arrêté royal n° 188 du 27 juillet 1935 (*Moniteur belge* des 29 et 30 juillet 1935) relatif à l'affichage des prix dans les établissements fournissant du logement ou des repas et l'arrêté royal du 17 juillet 1961 (*Moniteur belge* du 7 août 1961) relatif au statut de l'hôtellerie: art. 20 à 22]; cette réglementation sera complétée afin de permettre de déterminer le prix du logement dans les cas complexes, tels que ceux dans lesquels un prix global a été fixé pour le logement et les repas par exemple.

L'article 2, moyennant l'amendement dont il a déjà été question au sujet des personnes dont l'hôtelier est responsable, est conforme aux articles 2 et 4 de l'annexe, sauf qu'à la lettre b, dernière phrase, le mot «emballage» a été préféré au mot «réceptacle». Ces deux articles ont été regroupés étant donné qu'ils couvrent les divers cas où la responsabilité de l'hôtelier est illimitée.

L'article 3 reproduit l'article 3 de l'annexe sous réserve, à la lettre b, d'une précision reprise de l'article 1954 du Code civil. Les vols faits avec force armée sont mentionnés expressément afin de lever les doutes que la différence de rédaction entre l'article 3 et l'article 1954 aurait pu faire naître.

L'article 4 reproduit le texte de l'article 5 de l'annexe,

L'article 5 correspond à l'article 6 de l'annexe dont il modifie légèrement la rédaction.

L'article 6 reprend l'article 7 de l'annexe. Toutefois, la version néerlandaise de cet article 7 a été revue, afin de faire correspondre d'une façon plus parfaite les textes français et néerlandais.

L'article 7 précise que la loi ne s'applique pas aux événements survenus avant son entrée en vigueur.

L'article 8 met en concordance la terminologie de l'article 20, 6°, de la loi hypothécaire, avec celle du présent projet. Cette mise en concordance n'a pas été étendue à l'article

van de Overeenkomst wordt gelaten, heeft de Regering er de voorkeur aan gegeven de aansprakelijkheid van de hotelhouder te beperken tot de tegenwaarde van 100 maal de logiesprijs per dag van de slaapgelegenheid.

Dat stelsel werd gekozen omdat het meer geschakeerd is dan dat van het vaste bedrag, daar rekening kan worden gehouden met de verschillende categorieën van hotels; een hotelhouder die eigenaar is van een eenvoudig hotel moet Instaan voor een geringer bedrag dan de eigenaar van een luxueus hotel. Ook de werkelijkheid lijkt beter benaderd te zijn op het gebied van de klanten, wier aanspraak op schadevergoeding doorgaans beter in overeenstemming zal zijn met de waarde van hun zaken. Ten slotte zal geen aanpassing van de wet nodig zijn in geval van muntontwaarding.

Artikel van het hier besproken ontwerp van wet stelt dat die aansprakelijkheid per schadegeval is beperkt tot 100 maal de logiesprijs per dag voor de slaapgelegenheid. Bij deze bewoordingen zijn twee opmerkingen te maken,

Vooreerst wordt door de woorden «per schadegeval» verstaan dat, zo de gast tijdens hetzelfde verblijf in een hotel het slachtoffer wordt van verschillende gebeurtenissen met verlies of beschadiging van zijn zaken, het grensbedrag van de aansprakelijkheid van de hotelhouder wordt berekend met inachtneming van het aantal van die gebeurtenissen.

In de tweede plaats wordt de logiesprijs van de slaapgelegenheid als maatstaf genomen ongeacht het aantal gasten die erin logeren.

Voor de toepassing van artikel I komt in aanmerking de logiesprijs die de hotelhouder heeft aangeplakt overeenkomstig de bijzondere voorzieningen betreffende het statuut van en de prijzen in de hotelinrichtingen [zie art. I tot 7 van het koninklijk besluit n° 188 van 27 juli 1935 (*Belgisch Staatsblad* van 29 en 30 juli 1935) betreffende het aanplakken der prijzen in de inrichtingen welke verblijf- en eetgelegenheid verschaffen en het koninklijk besluit van 17 juli 1964 (*Belgisch Staatsblad* van 7 augustus 1964) betreffende het statuut van hotelinrichtingen: art. 20 tot 22]; die voorzieningen zullen worden aangevuld om de logiesprijs te kunnen bepalen in ingewikkelde gevallen zoals die waarin bijvoorbeeld voor logies en maaltijden een totale prijs is vastgesteld.

Artikel 2. behoudens de wijziging waarvan reeds sprake is geweest betreffende de personen voor wie de hotelhouder moet instaan, stemt overeen met de artikelen 2 en 4 van de bijlage, behalve dat in de Franse tekst in letter b van de laatste volzin het woord «emballage» werd verkozen boven het woord «réceptacle». Beide artikelen werden samengebracht aangezien zij betrekking hebben op de verschillende gevallen waarin de aansprakelijkheid van de hotelhouder onbeperkt is.

Artikel 3 herhaalt artikel 3 van de bijlage, behoudens in letter b een verduidelijking die uit artikel 1954 van het Burgerlijk Wetboek werd overgenomen. De gewapenderhand gepleegde diefstallen worden uitdrukkelijk vermeld om de twijfel te voorkomen die het verschil in de redactie van artikel 3 en artikel 1954 kan doen rijzen.

Artikel 4 is de tekst van artikel 5 van de bijlage.

Artikel 5 stemt overeen met artikel 6 van de bijlage waarvan de redactie licht werd gewijzigd.

Artikel 6 herhaalt artikel 7 van de bijlage. De Nederlandse lezing werd echter herzien met het oog op de betere overeenstemming van de Nederlandse en de Franse tekst.

Artikel 7 bepaalt dat de wet niet wordt toegepast ter zake van gebeurtenissen die zich vóór haar inwerkingtreding hebben voorgedaan,

Artikel 8 brengt de terminologie van artikel 20, 6°, van de hypotheekwet in overeenstemming met die van het ontwerp. Die overeenstemming werd niet doorgetrokken tot

1782 du Code civil comme le suggérait le Conseil d'Etat, le contrat de transport qu'il réglementait étant régi en fait par la loi du 25 août 1891 (De Page, t. IV, n° 817),

Le Ministre de la Justice.

A. VRANCKX.

AVIS DU CONSEIL D'ETAT,

Le Conseil d'Etat, section de législation, deuxième chambre, saisi par le Ministre de la Justice, le 28 décembre 1967, d'une demande d'avis sur un projet de loi «relative à la responsabilité des hôteliers, modifiant et complétant le titre XI du livre III du Code civil», a donné le 24 Janvier 1968 l'avis suivant:

Le projet de loi a pour objet de mettre en concordance le droit interne belge avec les dispositions relatives à la responsabilité des hôteliers contenues dans la convention sur la responsabilité des hôteliers quant aux objets apportés par les voyageurs, signée à Paris, le 17 décembre 1962, dont le projet de loi d'assentiment a été soumis à l'avis du Conseil d'Etat en même temps que le présent projet.

A cette fin, le projet remplace par des articles nouveaux les articles 1952, 1953 et 1954 du Code civil et ajoute les articles 1954bis, 1954ter et 1954quater.

••

Dans l'article 1er, § 2, b et c, et dans l'article 4 de l'annexe de la convention, les mots «personne dont il (l'hôtelier) est responsable» visent toute personne à laquelle l'hôtelier fait appel pour l'aider dans l'exécution de ses obligations contractuelles. C'est très opportunément que dans l'article 1er, b et c, et dans l'article 2, a et c, du projet de loi il est substitué à ces mots l'expression «personne lui prêtant ses services». En effet, la responsabilité contractuelle de l'hôtelier ne se limite pas au comportement de cette catégorie de personnes mais s'étend aux agissements «des étrangers allant et venant dans l'hôtellerie», suivant les termes de l'actuel article 1953 du Code civil. Dès lors, l'expression «personne dont il est responsable» est équivoque si l'on entend désigner par là les seuls «préposés et domestiques de l'hôtellerie» (terminologie de l'actuel article 1953).

On peut se demander si le passage de l'exposé des motifs commentant l'adaptation, sur ce point, du texte de l'annexe de la convention est suffisamment clair. Il n'est pas exact, notamment que «si... ce projet s'était abstenu de préciser les personnes dont l'hôtelier est responsable, non seulement il aurait été moins précis que l'ancien article 1953 du Code civil mais il aurait ouvert la porte à de nombreuses discussions sur l'étendue de la responsabilité contractuelle de l'hôtelier du fait d'autrui». En effet, la portée des dispositions ainsi commentées est toute différente de celle de l'article 1953 du Code civil. L'article 1er, b et c, se borne à définir les circonstances dans lesquelles les objets du voyageur sont «considérés comme apportés à l'hôtel» au sens du premier alinéa de l'article 1er. Quant à l'article 2, a et c, il assimile, pour l'exception apportée au principe de la limitation de responsabilité de l'hôtelier, les actes des préposés aux actes qu'il aurait personnellement accomplis.

La portée de l'actuel article 1953, alinéa 1er, du Code civil est tout autre: Il y est précisé que l'hôtelier est responsable «du vol ou du dommage des effets du voyageur», que l'auteur du fait dommageable appartienne ou non au personnel de l'hôtellerie. A ce principe, l'annexe de la convention et le projet de loi soumis au Conseil d'Etat n'apportent pas de changement. Il résulte, en effet, de l'interprétation de l'article 1er, alinéa 1er, et de l'article 3 du projet de loi (auxquels correspondent l'article 1er, § 1er, et l'article 3) que l'hôtelier est, en principe, responsable de «toute détérioration, destruction ou soustraction des objets apportés à l'hôtel par le voyageur», c'est-à-dire, quel que soit l'auteur du dommage, exception faite des seuls cas énumérés à l'article 3 précité, notamment, de la «force majeure». Ce qui n'exclut pas a priori le fait d'une personne étrangère à l'exploitation de l'hôtellerie [comp. l'actuel article 1954 du Code civil]. Les dispositions nouvelles ne modifient le droit existant que sur l'étendue de la réparation, la faute prouvée de l'hôtelier lui-même ou «celle des personnes lui prêtant

artikel 1782 van het Burgerlijk Wetboek, zoals voorgesteld werd door de Raad van State, omdat de daarin geregelde vervoerovereenkomst in teite aan de wet van 25 augustus 1891 is onderworpen (De Page, deel IV, n° 847).

De Minister van Justitie,

A. VRANCKX.

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE.

De Raad van State, afdeling wetgeving, tweede kamer, de 28^e december 1967 door de Minister van Justitie verzocht hem van advies te dienen over een ontwerp Van wet «betreffende de aansprakelijkheid van hotelhouders, houdende wijziging en aanvulling van titel XI VbN boek III van het Burgerlijk Wetboek», heeft de 24^e januari 1968 het volgend advies gegeven:

Het ontwerp van wet heeft tot doel het Belgisch intern recht in overeenstemming te brengen met de bepalingen betreffende de aansprakelijkheid van hotelhouders, die neergelegd zijn in de overeenkomsten nopens de aansprakelijkheid van hotelhouders voor de zaken van hun gasten, ondertekend te Parijs op 17 december 1962. Tegelijk met dat ontwerp is ook de ontwerp-wet tot goedkeuring van die overeenkomst aan de Raad van State voorgelegd ter fine van advies.

De techniek van het ontwerp is, dat in het Burgerlijk Wetboek de artikelen 1952, 1953 en 1954 worden vervangen en artikelen 1954bis, 1954ter en 1954quater worden ingevoegd.

0:

In artikel 1, § 2, b en c, en in artikel 4 van de bijlage van de overeenkomst slaat de woorden «persoon voor wie hij (de hotelhouder) aansprakelijk is» op ieder persoon op wie de hotelhouder een beroep doet om hem bij te staan in de uitvoering van zijn contractuele verplichtingen. Zeer terecht staat daarvoor in artikel 1, b en c, en in artikel 2, a en c, van het ontwerp van wet: «persoon die hem zijn diensten verleent». De contractuele aansprakelijkheid van de hotelhouder is immers niet tot de gedragingen van die categorie van personen beperkt, maar geldt ook voor de handelingen van vreemde personen die in het hotel gaan en komen», zoals het huidige artikel 1953 van het Burgerlijk Wetboek ze noemt. De woorden «persoon voor wie hij aansprakelijk is», zijn dus dubbelzinnig als er alleen mee bedoeld worden de dienstdoende en aangestelden van het hotel» (tennen uit het huidige artikel 1953).

Het is zeer de vraag of de passus uit de memorie van toelichting die commentaar geeft op de desbetreffende aanpassing van de tekst van de bijlage der overeenkomst, voldoende duidelijk is. Onjuist is met name het volgende: «Indien in het ontwerp de personen niet werden aangewezen waarvoor de hotelhouder aansprakelijk is, zou het niet alleen minder duidelijk zijn dan het oude artikel 1953 van het Burgerlijk Wetboek, maar ook de deur openlaten voor tal van betwistingen over de omvang van de contractuele aansprakelijkheid van de hotelhouders voor eens anders daden». De bepalingen waar het hier om gaat hebben immers een geheel andere strekking dan artikel 1953 van het Burgerlijk Wetboek. Artikel 1, b en c, bepaalt alleen onder welke omstandigheden de zaken van de gasten «als meegebrachte zaken worden aangemerkt» in de zin van het eerste lid van artikel 1. Artikel 2, a en c, van zijn kant stelt, voor de uitzondering op het beginsel van de beperkte aansprakelijkheid van de hotelhouder, de handelingen van de aangestelden gelijk met diens eigen handelingen.

Het huidige artikel 1953, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek heeft een geheel andere strekking: daar wordt gezegd dat de hotelhouder aansprakelijk is «voor diefstal of beschadiging van de goederen van de reiziger», onverschillig of de dader al dan niet tot het hotelpersoneel behoort. Aan dat beginsel wordt met de bijlage van de overeenkomst of met de aan de Raad van State voorgelegde ontwerp-wet niets veranderd. Volgens de gegeven interpretatie van artikel 1, eerste lid, en van artikel 3 van de ontwerp-wet (waarmede artikel 1, § 1, en artikel 3 overeenkomen), is de hotelhouder in beginsel aansprakelijk voor e beschadiging, vernieling of ontvreemding van zaken welke een gast naar het hotel meebrengt», onverschillig du, wie de schade aanbrengt, met uitzondering alleen van de in voormeld artikel 3 genoemde gevallen, waaronder «overmacht», hetgeen de handelingen van niet bij de exploitatie van het hotel betrokken personen niet a priori uitsluit (vergelijk het huidige artikel 1954 van het Burgerlijk Wetboek). De nieuwe bepalingen wijzigden het bestaande recht alleen

leurs services» (article 2, c, du projet) entraînant une déroqation... au principe de limitation de responsabilité Inscrit dans l'article 1", dernier alinéa, du projet,

En conséquence, le passage de l'exposé des motifs commentant la substitution de l'expression « personnes lui prêtant leurs services » aux mots « personnes dont il est responsable » doit être revu à la lumière des considérations qui précèdent. Il conviendrait que cette explication fut précédée d'un commentaire de la différence de rédaction entre, d'une part, les articles 1953 et 1954 du Code civil et, d'autre part, les articles 1", alinéa 1", et 3, b, du projet, lesquels, en des termes différents, affirment que l'hôtelier est « responsable », non seulement du fait des « personnes lui prêtant leurs services » mais encore du fait « des étrangers allant et venant dans l'hôtellerie ».

Le dernier alinéa du nouvel article 1952 du Code civil dispose que « la responsabilité visée au présent article est limitée par son objet à cent fois le prix de location du logement par journée ».

L'exposé des motifs note que, pour l'application de cette disposition, on prendra en considération le prix du logement publié ou communiqué par l'hôtelier conformément à certaines réglementations particulières (arrêté royal n° 188 du 27 juillet 1935 et arrêté royal du 17 juillet 1964).

Ces réglementations ne résoudre pas tous les problèmes que peut poser la détermination du prix de location d'un logement. Il en sera ainsi, notamment lorsque le prix du logement fait partie d'un forfait, tel le logement avec pension complète (logement proprement dit, plus trois repas), dont seul le prix global doit être affiché (article 3, 2°, de l'arrêté royal n° 188 du 27 juillet 1935), ou le logement avec demi-pension ou encore le logement avec pension pour un week-end, dans l'hypothèse où ces différentes espèces de forfait seraient offertes exclusivement à la clientèle.

Si une contestation surgit dans les cas envisagés, c'est au juge qu'il appartiendra de déterminer ce que représente le prix du logement par rapport au prix forfaitaire global, compte tenu des particularités propres à chaque espèce. Pareille solution est évidemment de nature à créer l'insécurité pour le justiciable.

Mieux vaudrait remédier à cet inconvénient en précisant dans le texte du projet la manière dont devra se calculer le prix de location du logement par journée. Si ce mode de calcul devait se faire par référence à l'arrêté royal n° 188 du 27 juillet 1935, cet arrêté devrait être modifié de manière à imposer à l'hôtelier d'afficher en toute hypothèse le prix du logement proprement dit.

L'exposé des motifs note que le mot « aubergiste » a été abandonné dans un souci de simplification, étant donné qu'il peut être considéré comme synonyme du mot « hôtelier ».

Ce changement de terme dans les articles 1952 et suivants du Code civil créera une discordance avec d'autres dispositions, notamment l'article 1782 du Code civil et l'article 20, 6°, de la loi hypothécaire.

Le présent projet pourrait être l'occasion de supprimer ces discordances.

Dans l'article 2 du projet, le c devrait être inséré immédiatement après le b et suivi d'un alinéa commençant par les mots: « l'hôtelier est obligé d'accepter en dépôt ».

En ce qui concerne la forme, la rédaction suivante est proposée pour l'intitulé et pour les liminaires des articles 1° à 6:

INTITULÉ,

« **Projet de loi modifiant,**
en ce qui concerne la responsabilité des hôteliers,
le livre II, titre IX, chapitre II, du Code civil »

Liminaires pour les articles 1° à 6,

« Article 1er,

» L'article 1952 du Code civil est remplacé par la disposition suivante:

» Article 1952...

ter zake van de omvang van de vergoeding : als de schuld van de hotelhouder zelf of « van personen die hem hun diensten verlenen » (artikel 2, c, van het ontwerp) bewezen is, wordt afgeweken van het beginsel van de beperkte aansprakelijkheid dat neergelegd is in artikel 1, laatste lid, van het ontwerp.

De passus die in de memorie van toelichting commentaar levert op de vervanging van de woorden « personen voor wie hij aansprakelijk is » door « personen die hem hun diensten verlenen », moet dan ook aan de hand van de bovenstaande bedenkingen worden herzien. Er zou een toelichting moeten voorafgaan : betreffende de tekstverschillen tussen enerzijds de artikelen 1953 en 1954 van het Burgerlijk Wetboek en anderzijds de artikelen 1, eerste lid, en 3, b, van het ontwerp, die in verschillende bewoordingen stellen, dat de hotelhouder « aansprakelijk » is voor de handelingen niet alleen van « personen... die hem hun diensten verlenen » maar ook van « vreemde personen die in het hotel gaan en komen ».

Het laatste lid van het voorgestelde nieuwe artikel 1952 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt: « De aansprakelijkheid bedoeld in dit artikel is per schadegeval beperkt tot 100 maal de logiesprijs per dag van de slaapgelegenheid ».

Volgens de memorie van toelichting komt voor de toepassing van dit artikel in aanmerking de logiesprijs die de hotelhouder heeft aangeplakt overeenkomstig sommige bijzondere voorzieningen (koninklijk besluit n° 188 van 27 juli 1935 en koninklijk besluit van 17 juli 1964).

Niet alle problemen die zich bij het bepalen van de logiesprijs kunnen voordoen, zullen aan de hand van die voorzettingen een oplossing kunnen krijgen. Zo is er het geval dat de logiesprijs begrepen is in een vaste prijs, bij voorbeeld voor logies met volledig pension (eigenlijk logies plus drie maaltijden), waarvan alleen de totale prijs moet worden aangeplakt (artikel 3, 2°, van het koninklijk besluit n° 188 van 27 juli 1935), of voor logies met half pension, of nog voor logies met pension voor een week-end, een en ander als die vaste prijzen « uitsluitend aan de cliënteel wordt aangeboden ».

Bij betwisting in zo 'n geval zal het zaak van de rechter zijn, uit te maken hoeveel de logiesprijs vertegenwoordigt. In de totale vaste prijs, met inachtneming van de bijzonderheden van elk geval. Het spreekt vanzelf dat hier een bron van onzekerheid ligt voor de rechtzoekende.

Dat nadeel kan worden ondervangen door in de tekst van het ontwerp aan te geven hoe « de logiesprijs per dag van de slaapgelegenheid » moet worden berekend. Moet die berekening worden gemaakt aan de hand van het koninklijk besluit n° 188 van 27 juli 1935, dan zou dat besluit zo moeten worden gewijzigd, dat de hotelhouder verplicht wordt om in ieder geval de prijs van het eigenlijke logies aan te plakken.

De memorie van toelichting zegt dat het woord « logementhouder » werd weggelaten om te vereenvoudigen, omdat het als synoniem met « hotelhouder » kan worden beschouwd.

Daar die verandering ontstaan terminologische afwijkingen tussen de artikelen 1952 en volgende van het Burgerlijk Wetboek en andere bepalingen, onder meer artikel 1782 van het Burgerlijk Wetboek en artikel 20, 6°, van de hypotheekwet.

In het onderhavige ontwerp kan een aanleiding worden gevonden om die verschillen weg te werken.

In artikel 2 van het ontwerp moet c direct aansluiten op b. Daarop volgt dan een lid dat begint met: « De hotelhouder is verplicht waarden papieren ... ».

Wat de vorm betreft, wordt voorgesteld, het opschrift en de inleidende volzinnen van de artikelen 1 tot 6 als volgt te lezen :

OPSCHRIFT.

« **Ontwerp van wet tot wijziging,**
wat de aansprakelijkheid van hotelhouders betreft,
van boek III, titel IX, hoofdstuk II, van het Burgerlijk Wetboek. »

Inleidende volzinnen voor de artikelen 1 tot 6.

« Artikel 1.

» Artikel 1952 van het Burgerlijk Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen:

» Artikel 1952...

» Article 2.

" L'article 1953 du même Code est remplacé par la disposition suivante:

» Article 1953...

" Article 3.

" L'article 1954 du même Code est remplacé par la disposition suivante:

» Article 1954...

» Article 4.

» Un article 1954bis, rédigé comme suit, est inséré dans le même Code :

» Article 1954bis...

» Article 5.

» Un article 1954ter, rédigé comme suit, est inséré dans le même Code:

» Article 1954ter...

" Article 6.

» Un article 1954^{quater}, rédigé comme suit, est inséré dans le même Code:

" Article 1954^{quater} ... »

La chambre était composée de

MM.:

G. VAN BUNNEN, *conseiller d'Etat, président;*

J. MASQUELIN,

Madame:

G. CISELET, *conseillers d'Etat;*

MM.:

R. PIRSON,

F. RIGAUX, *assesseurs de la section de législation;*

G. DE LEUZE, *greffier adjoint, greffier.*

La concordance entre la version française et la version néerlandaise a été vérifiée sous le contrôle de M. G. VAN BUNNEN.

Le rapport a été présenté par M. J. COOLEN, substitut de l'auditeur général.

Le Greffier,

(s.) G. DE LEUZE.

Le Président,

(s.) G. VAN BUNNEN.

Pour expédition délivrée au Ministre de la Justice.

Le 1er février 1968.

Le Greffier du Conseil d'Etat,

» Artikel 2.

» Artikel 1953 van hetzelfde Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen:

» Artikel 1953...

» Artikel 3.

» Artikel 1954 van hetzelfde Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen :

» Artikel 1954...

» Artikel 4.

» In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 1954bis ingevoegd, luidend als volgt:

» Artikel 1954bis...

» Artikel 5.

» In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 1954ter ingevoegd, luidend als volgt:

» Artikel 1954ter...

» Artikel 6.

» In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 1954^{quater} ingevoegd, luidend als volgt :

» Artikel 1954^{quater} ... ~

De kamer was samengesteld uit

de HH.:

G. VAN BUNNEN, *sieescead, voorzitter;*

J. MASQUELIN,

Mevrouw:

G. CISELET, *staals raden;*

de HH.:

R. PIRSON,

F. RIGAUX, *bijzitters van de afdeling wetgeving;*

G. DE LEUZE, *adjunct-griffier, griffier.*

De overeenstemming tussen de Franse en de Nederlandse tekst werd nagezien onder toezicht van de H. G. VAN BUNNEN.

Het verslag werd uitgebracht door de H. J. COOLEN, substituu-auditeur-generaal.

De Griffier,

(get.) G. DE LEUZE.

De Voorzitter,

(get.) G. VAN BUNNEN.

Voor uitgifte afgeleverd aan de Minister van Justitie.

De 1ste februari 1968.

De Griffier van de Raad van State,

R. DECKMYN.

PROJET DE LOI

BAUDOUIN, ROI DES BELGES,

A tous, présents et à venir. SALUT.

Sur la proposition de Notre Ministre de la Justice, de Notre Ministre des Affaires économiques, de Notre Ministre des Communications et de Notre Ministre des Classes moyennes,

Nous AVONS ARRÊTÉ ET ARRÊTONS:

Notre Ministre de la Justice est chargé de présenter en Notre nom aux Chambres législatives le projet de loi dont la teneur suit :

Article premier.

L'article 1952 du Code civil est remplacé par la disposition suivante:

«Article 1952. - Les hôteliers sont responsables, comme dépositaires, de toute détérioration, destruction ou soustraction des objets apportés à l'hôtel par le voyageur qui y descend et y dispose d'un logement; le dépôt de ces objets doit être considéré comme un dépôt nécessaire.

• Sont considérés comme apportés à l'hôtel :

» a) les objets qui s'y trouvent pendant le temps où le voyageur dispose du logement;

• b) les objets dont l'hôtelier ou une personne lui prêtant ses services, assume la surveillance hors de l'hôtel pendant la période où le voyageur dispose du logement;

• c) les objets dont l'hôtelier ou une personne lui prêtant ses services, assume la surveillance, soit à l'hôtel, soit hors de l'hôtel, pendant une période d'une durée raisonnable, précédant ou suivant celle où le voyageur dispose du logement.

) La responsabilité visée au présent article est limitée par sinistre à 100 fois le prix de location du logement par journée. Le Roi peut fixer le cas échéant les éléments permettant de déterminer ce prix. »

Art. 2.

L'article 1953 du Code civil est remplacé par la disposition suivante:

« Article 1953. - La responsabilité de l'hôtelier est illimitée:

» a) lorsque les objets ont été réellement déposés entre ses mains ou entre celles de personnes lui prêtant leurs services:

» b) lorsqu'il a refusé de recevoir en dépôt des objets qu'il est obligé d'accepter:

» c) lorsque la détermination, la destruction ou la soustraction des objets visés à l'article 1952 est due à sa faute ou à celle des personnes lui prêtant leurs services.

WETSONTWERP

BOUDEWIJN, KONING DER BELGEN.

Aan allen die nu zijn en hierne wezen zullen, ONZE GROET,

Op de voordracht van Onze Minister van Justitie, van Onze Minister van Economische Zaken, van Onze Minister van Verkeerswezen en van Onze Minister van Middenstand:

HEBBEN WIJ BESLOTEN EN BESLUITEN WIJ :

Onze Minister van Justitie, -is gelast In Onze naam bij de Wetgevende Kamers het wetsontwerp in te dienen waarvan de tekst volgt:

Artikel 1.

Artikel 1952 van het Burgerlijk Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen:

«Artikel 1952. - Een hotelhouder is als bewaarnemer aansprakelijk voor beschadiging, vernieling of ontvreemding van zaken welke een gast die in het hotel zijn intrek neemt en er een slaapgelegenheid ter beschikking heeft, naar het hotel meebrengt: de bewaargeving van die zaken moet worden beschouwd als een bewaargeving uit noodzaak.

» Als meegebrachte zaken worden aangemerkt, de zaken :

» a) welke zich in het hotel bevinden gedurende de tijd dat de gast er een slaapgelegenheid ter beschikking heeft:

» b) welke de hotelhouder of een persoon die hem zijn diensten verleent, buiten het hotel onder zijn toezicht neemt gedurende de tijd dat de gast er een slaapgelegenheid ter beschikking heeft:

» c) welke de hotelhouder of een persoon die hem zijn diensten verleent, binnen of buiten het hotel onder zijn toezicht neemt gedurende een redelijke tijd voor of na de tijd dat de gast er een slaapgelegenheid ter beschikking heeft.

» De aansprakelijkheid bedoeld in dit artikel is per schadegeval beperkt tot 100 maal de logiesprijs per dag van de slaapgelegenheid. De Koning kan, in voorkomend geval, de elementen voor het vaststellen van die prijs bepalen. »

Art. 2.

Artikel 1953 van het Burgerlijk Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen:

«Artikel 1953. -- De aansprakelijkheid van een hotelhouder is onbeperkt :

» a) wanneer de zaken werkelijk in handen van de hotelhouder of van personen die hem hun diensten verlenen, ter bewaring zijn gegeven;

» b) wanneer hij heeft geweigerd zaken in bewaring te nemen, ten aanzien waarvan hij tot bewaarneming verplicht is:

» c) wanneer de beschadiging, de vernieling of de ontvreemding van de in artikel 1952 bedoelde zaken het gevolg is van schuld van henzelf of van personen die hem hun diensten verlenen.

» L'hôtelier est obligé d'accepter en dépôt les papiers-valeurs, les espèces monnayées et les objets de valeur; il ne peut les refuser que s'ils sont dangereux ou si, relativement à l'importance ou aux conditions d'exploitation de l'hôtel, ils sont d'une valeur marchande excessive ou d'une nature encombrante.

~ Il peut exiger que l'objet qui lui est confié soit contenu dans un emballage fermé ou scellé. »

Art., 3.

L'article 1954 du Code civil est remplacé par la disposition suivante:

« Article 1954. - L'hôtelier n'est pas responsable pour autant que la détérioration, la destruction ou la soustraction soit due:

> a) au voyageur lui-même ou aux personnes qui l'accompagnent, sont à son service ou lui rendent visite:

> h) à une force majeure et notamment au vol fait avec force armée;

» c) à la nature de l'objet. »

Art. 4.

Un article 1954bis libellé comme suit est inséré dans le même Code:

« Article 1954bis. - Sauf dans le cas prévu à l'article 1953. c, le voyageur qui, après avoir découvert la détérioration, la destruction ou la soustraction subie, le signale à l'hôtelier avec un retard indu est déchu du bénéfice des articles 1952 et 1953. »

Art. 5.

Un article 1954ter libellé comme suit est inséré dans le même Code:

« Article 1954ter. - Est nulle toute déclaration ou convention visant à exclure ou à limiter par avance la responsabilité de l'hôtelier. »

Art.6.

Un article 1954quater libellé comme suit est inséré dans le même Code:

« Article 1954quater. - Les articles 1952, 1953 et 1954bis ne s'appliquent ni aux véhicules, ni aux objets faisant partie de leur chargement et laissés sur place, ni aux animaux vivants. »

Art.7.

Les dispositions des articles 1 à 6 ne sont pas applicables lorsque la détérioration, la destruction ou la soustraction est survenue avant l'entrée en vigueur de la présente loi.

» De de hotelhouder is verplicht waardepapieren, geld en waardevolle zaken in bewaring te nemen: hij mag de inbewaarneming daarvan alleen weigeren, indien zij gevaarlijk zijn of indien zij, de grootte van het hotel of de omstandigheden waarin het wordt geëxploiteerd in aanmerking genomen, een buitensporige handelswaarde hebben of overlast veroorzaken.

» Hij kan verlangen dat het hem toevertrouwde voorwerp is opgeborgen in een afgesloten of verzegelde verpakking. »

Art. 3.

Artikel 1954 van het Burgerlijk Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen:

« Artikel 1954. - De hotelhouder is niet aansprakelijk voor zover de beschadiging, de vernieling of de ontvreemding te wijten is aan:

» a) de gast of een persoon die hem vergezelt, bij hem in dienst is of hem bezoekt:

» b) overmacht, inzonderheid gewapenderhand gepleegde diefstal.

» c) de aard van het voorwerp. »

Art. 4.

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 1954bis ingevoegd, luidend als volgt:

« Artikel 1954bis. - Behoudens in het geval van artikel 1953. c, kan de gast die na de ontdekking van de beschadiging, de vernieling of de ontvreemding, daarvan niet zo spoedig mogelijk aan de hotelhouder kennis geeft, zich niet meer op de artikelen 1952 en 1953 beroepen. »

Art. 5.

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 1954ter ingevoegd, luidend als volgt:

« Artikel 1954ter. - Iedere verklaring of beding waarbij de aansprakelijkheid van een hotelhouder vooraf wordt uitgesloten of beperkt is nietig. »

Art. 6.

In hetzelfde Wetboek wordt een artikel 1954quater ingevoegd, luidend als volgt:

« Artikel 1954quater. - De artikelen 1952, 1953 en 1954bis zijn niet van toepassing op voertuigen, noch op zaken die tot hun lading behoren en ter plaatse zijn achtergelaten, noch op levende dieren. »

Art.7.

De bepalingen van de artikelen 1 tot 6 zijn niet van toepassing wanneer de beschadiging, de vernieling of de ontvreemding vóór de inwerkingtreding van deze wet hebben voorgedaan.

Art., 8.

Dans l'article 20, 6°, de la loi du 16 décembre 1851 sur la revision du régime hypothécaire les mots «aubergiste» et «auberge» sont remplacés par les mots «hôtelier » et « hôtel ».

Donné à Bruxelles, Je 23 Janvier J970.

BAUDOUIN.

PAR LE ROI:

Le Ministre de la Justice.

A. VRANCKX.

Le Ministre des Affaires économiques,

E. LEBURTON.

Le Ministre des Communications.

A. BERTRAND,

Le Ministre des Classes moyennes.

Ch. HANIN.

Art. 8.

In artikel 20, 6°, van de wet van 16 december 1851 houdende herziening der wet over de hypotheek worden de woorden «logementhouder» en «logement» vervangen door de woorden « hotelhouder » en « hotel ».

Gegeven te Brussel, , 23 januari, 1970.

BOUDEWIJN.

VAN KONINGSWIJGE:

De Minister van Justitie.

A. VRANCKX.

De Minister van Economische Zaken,

E. LEBURTON.

De Minister van Verkeerszaken.

A. BERTRAND.

De Minister van Middenstand.

Ch. HANIN.